CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2016.0

folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:89, 2017/1

ALAGEYİK EFSANESİ İLE KOCOCAŞ DESTANINDA ORTAK UNSURLAR

Şule Gezer*

Giriş

Edebiyat bir ulusun yaşam tarzını, hayat tasavvurunu, inanç değerlerini özetle kültürünü yansıtır. Sözlü olsun, yazılı olsun her edebî üretim, içinden çıktığı ulusun aynasıdır. Edebiyat ürünleri, bir ulusun oluşturduğu kültürel değerleri gelecek kuşaklara aktarma adına adeta bir kalıp veya kap hükmündedir. Hammaddesi dil olan bu kap sayesinde atalar, atilere miras bıraktıkları kültürü aktarırlar. Malzemesi dil olan sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarıldıkça ortak kültürün oluşmasını sağlar (Sakaoğlu 1998: 435-444, Durbilmez 2013a: 101-112). Aynı dil ve kültüre mensup Türk boyları farklı coğrafyalara dağılmış olsa bile ortak kültür unsurları yaşamaya devam eder (Alptekin 1997: 22-33, Duymaz 2006: 470-480, Durbilmez 2003: 154-176).

Dili aracı kılarak aynı kültürün nüvelerini farklı coğrafyalara taşıyan kardeş boylar arasında içerik açısından benzer anlatıların ortaya konulduğu görülmektedir. Çünkü hikâye ve roman yazarlarının bir kısmı sözlü kültür ürünlerinden yararlanarak çağdaş eserler yazmakta, sözlü gelenekten aldıkları kültür ürünlerini bağlam dönüşümüne uğratarak yazılı kültüre eklemektedir**. "Bağlam dönüşümüne bağlı olarak ortaya çıkan me-

* Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı (sulegezer45@gmail.com), Sivas.

** Bu konuda ilginç bir örnek de Tataristanlı yazar Alimcan İbrahimov'un "Tatar Hatını Niler Kürmiy" adlı romanıdır. İbrahimov'un bu eserinde sözlü kültür unsurlarından belirgin bir şekilde yararlanılarak çağdaş bir eser ortaya çıkarılmıştır. Tatar sözlü kültüründen yararlanılarak hazırlanan bu eserdeki kültür unsurları diğer Türk boyları ile karşılaştırıldığında da ortak kültür unsurlarının varlığı belirgin olarak görülmektedir. Bu hususlara dikkat çeken bir çalışma için bkz. Durbilmez 2013b: 1-34.

tinde biçim ve anlam (işlev) dönüşümleri de oluşur. Bu dönüştürümler sonucu oluşan metin yenilenerek yinelenir. Yenilenerek yinelenen metin de çeşitlenmiştir." (Durbilmez 2015: 166). *Çünkü "Bu yeniden anlatma veya yeniden yapma esnasında değişme meydana gelir, çeşitlilik her sefer işin içine katılır" (akt. Oğuz vd. 2006: 85).* "*Çeşitlenmede bağlam, biçim ve işlev dönüştürmeleri de bulunmaktadır.*" (Durbilmez 2015: 166). Aktulum'un da belirttiği gibi "Bağlam değişikliği söz konusu bir ürünün anlamını, hatta metnini de etkiler" (2013: 34). Sözlü kültür ürünlerini bağlam değişikliğine uğratarak eserlerinde yeni bir anlayışla işleyen yazarlardan biri de Yaşar Kemal'dir. Örneğin Yaşar Kemal tarafından yazılan Alageyik Efsanesi (İlk Basım: 1967), Anadolu'da anlatılan bir efsaneyi (Seyidoğlu 1985) konu edinir. Yaşar Kemal, sözlü anlatıdaki alt metni, yazılı anlatıda bir ana metin olarak sunmuştur. Burada sözlü bir metnin dil ve üslup açısından yeniden şekillenerek yazılı metne dönüştürülmesi metinler arası bir geçişimi ortaya koymaktadır. O halde halkın anlattığı "Ala Geyik Efsanesi" ile Yaşar Kemal'in bir yazar duyarlılığıyla kaleme aldığı 'Ala Geyik Efsanesi' metinler arası aktarımın örneğidir.

"Yazılı iki metin arasındaki ilişkiler nasıl metinler arasılık açısından inceleniyorsa, sözlü ortamda dinlenen bir eserle yeniden oluşturulan başka eserler arasındaki ilişkileri de bu kuramlar açısından incelemek mümkündür. Bilindiği gibi, sözlü edebiyattan kaydedilen "metin" bütünün bir parçasıdır. Sözlü edebiyat kaynaklı metni bağlamından kopuk olarak ele almak doğru bir yaklaşım değildir." (Durbilmez 2015:169). Bu açıdan değerlendirildiğinde Yaşar Kemal'in halkın anlattığı efsanenin temel motif ve epizotlarına dokunmadan dil ve anlatımını, kurgusunu geliştirerek şekillendirdiği Ala Geyik Efsanesi adlı eseri bahsi geçen halk anlatısının bir çeşitlenmesi olarak değerlendirmek de yanlış olmayacaktır. Çünkü "Sözlü edebiyat geleneği içinde icra edilen bir ürünün her bir aktarımını "çeşitlenme" olarak kabul edeceksek yazıya aktarılan metni de çeşitlenmelerden biri saymak durumundayız." (Durbilmez 2015:170).

Yaşar Kemal, halk arasında anlatılan ve içerisinde Türk milletinin hayat tasavvurunu yansıtan inançları barındıran bu anlatıyı, bireysel yaratımın sağladığı imkânlarla yeniden kurgulayarak metinlerarasılık/ söylemlerarasılık yoluyla sözlü bir folklorik ürünü yazılı ortama taşımış hem yenilenip modernleşmesini hem de unutulmamasını sağlamıştır. Bu şekilde unutulmaktan kurtulan folklorik ürünler millî kültürün temelini oluşturmakta ve kültürel sürekliliğe zemin hazırlamaktadır. Böylece anlatı geleneğinin oluşturduğu bir ait olma ve kültürel devamlılık (Artun 2005: 314) sağlanmıştır. Ziya Gökalp'ın kaleminde masallaşan alageyik, Yaşar Kemal'in kaleminde efsaneleşir. Necati Cumalı'nın Yaralı Geyik(1981) oyununda sahneye aktarılan bu anlatı daha sonra ikincil sözlü kültür ortamı (Ong 1995) araçlarından televizyonda film olarak sunulmuştur. Alageyik, 1959'da Atıf Yılmaz'ın ve 1969›da Süreyya Duru'nun yönettikleri Alageyik filmleri ve Ali Can Meydan'ın 2011'de yönettiği kısa animasyonlu Alageyik Efsanesi ile geniş kitlelere ulaşmıştır.

Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan Ala Geyik Efsanesi ile Kırgız Türklerine ait olan ve sözlü ortamda üretilip sonradan yazıya geçirilen Kococaş Destanı arasında bü-

yük benzerlikler bulunmaktadır. Kococaş destanı arkaik bir destandır. Destanın Alımkul Üsönbayev, Sulayman Konokbayev ve Tölömüş Ceentayev çeşitlenmelerinden oluşan üç benzer metni vardır. Destan Türkiye'de ilk olarak Nerin Köse tarafından (1998); ardından Fikret Türkmen, Gülsine Uzun ve Baki Bora Hança tarafından aktarılarak yayımlanmıştır (2007).

Bu makale, aynı kültürü farklı coğrafyalarda çağa ve içinde bulundukları bağlama uyarlayarak yaşayan iki kardeş topluluğun ortaya koyduğu Alageyik Efsanesi ile Kococaş Destanı'nı karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

ALAGEYİK EFSANESİ İLE KOCOCAŞ DESTANINDA ORTAK UNSURLAR

Yaşar Kemal'in kaleme aldığı Ala Geyik Efsane'sinde av tutkunluğu yüzünden geyiğin lanetine uğrayıp kayada asılı kalarak ölen Halil'in hikâyesi anlatılır. Kococaş destanında da avcılığıyla ün salmış Kococaş'ın mitolojik bir varlık olan Sur Eçki'yle mücadelesi ve onun lanetine uğrayışı anlatılmaktadır. Destan birçok arkaik unsurları içeriğinde barındırmakta; keçinin konuşması ve lanetlemesi, Kocacaş'ın oğlunun keçinin kızıyla evlenmesi gibi olaylar destanı zaman zaman masalsı bir anlatıma götürmektedir. Destanda ele alınan bu olağanüstülük içerisinde belli bir tarihsel sürece işaret edildiği görülmektedir. Destanda Kırgızların boylar halinde yaşadığı dönemin izleri vardır. Destanda yer alan arkaik inançlar, ilkel insanın evreni yorumlama şeklinin bir neticesidir. Doğayla baş başa olan ilkel insan güçlü doğa karşısında yaşamını sürdürebilmek için doğanın bazı unsurlarına olağanüstü güçler atfetmiş ve bunu inanç haline getirmiştir. Kırgızların avcılıkla geçindiği ilkel döneme işaret eden destanda totemist ve animist unsurlar yer almaktadır. Destanın konusunu Kococaş ile Sur Eçki'nin yani insanla doğanın mücadelesi oluşturur ve burada doğa olağanüstü özellikleriyle karşımıza çıkar. Bu mücadele destanın sonunda Moldocaş ile Sur Eçki'nin anlaşmaya varmasıyla son bulur ancak yenilen yine insandır. Moldocaş, Sur Eçki'nin kızını almak zorunda kalır.

Her iki anlatı da Türklerin avcılık ve toplayıcılık kültürünü idrak ettiği dönemin inanç değerlerini yansıtmaktadır ve merkezde bu dönemden kalma geyik kültüne dair inanç vardır. Metinleri daha iyi kavramak adına metinlerin çıkış noktasını oluşturan geyik/ kayberen kültü üzerinde durmakta fayda vardır.

Avcılık, bozkır ulusu olan Türkler için en önemli geçim kaynaklarından biridir. Avcılık sadece geçim kaynağı olmakla kalmamış belli bir kültürü ve inanç dünyasını da ortaya çıkarmıştır.*"*Çeşitli inanç, itikat ve geleneklerle kült haline getirilen avcılık, Türk toplum hayatı üzerinde de önemli etkilerde bulunmuştur.»(Tavkul 2001: 36)

Avcılık kültürünün oluşturduğu inanç dünyası belli kurallara uymayı ve bazı durumlardan sakınmayı gerektirmektedir. Örneğin ihtiyaç olmadığı halde bir hayvanı öldürmek cezayı gerektiren bir davranıştır. Bu cezayı toplum vermese de av kültünün oluşturduğu inanca göre doğaüstü varlıklar verecektir. Bu doğaüstü varlıklardan biri de av ruhudur.

Çoğunlukla bir hayvan ya da hayvana dönüşebilen bir insan şeklinde tasavvur edilen bu iyenin, hatalı davranışı cezalandıracağına inanılmaktadır. Av ruhu/orman ruhu daha çok geyikle ilişkilendirilmektedir ve bu bağlamda geyik üzerine birçok inanç ortaya çıkmaktadır.

Geyik kutsal bir hayvan olarak kabul edilmiş, saflığın ve masumiyetin temsili olarak görülmüştür. (Artun 2005:248) Av ruhunun geyik üzerinde ormanı dolaşıp avcıları gözetlediğine ve onların kurallara uyup uymadıklarını kontrol ettiğine, kurallara uymayanı ise cezalandırdığına inanılmaktadır.

"Şorların inancına göre süratli koşan maral üzerinde gezen av iyesi av hayvanlarını korur, kendisini memnun eden avcılara bol av verdiği gibi darıldığında da ormanları yakar, av hayvanlarını kaçırır, avcılara uyuz hastalığı gönderir." (İnan 2000: 46)

Bu inançlardan birisi de geyiğin ölümsüz olduğudur. Dağın zirvelerinde yaşayan geyik ölümsüzlüğü yakalamıştır.

"Dağın en zirvesine çıkabilen geyik/dağ keçisi, dağın zirvesinde biten ölümsüzlük otunu (Türkçe:sıgun otı) yiyerek, orada ölümsüz olup ölümsüzlük timsali sayılıyordu."(Esin 2003: 218).

Ölümsüzlüğü yakalayan ve avın sahibi olduğuna inanılan geyiğin belli görevleri vardır. *"Türk mitolojisinde geyik avcılardan avı saklar, av hayvanlarını korur, yurdun vatanın sınırını bekler. Bu da geyiğin av hayvanlarının koruyucusu olması fikrini kuvvetlendirir. "* (Bayat 2012: 203). Olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan geyik kutsaldır, bu düşünce Irk Bitig'de de *sıgun keyik*'in gök tanrısına mensup kutsal bir hayvan sayıldığı ifadesiyle yer almaktadır (Tekin 2013). Bu bakımdan geyik Türk inancında kutsal ve büyülü bir varlıktır.*"Türk mitolojisinde geyik, dağların, vadilerin ve sarp kayaların görünüp kaybolan sihirli ve en güzel bir hayvanıdır. Büyüleyen insanı hayale kaptıran ve ulaşılamayan bir hayvandır."* (Ögel 2014:129).

Kutsal olan bu varlık avcıların en büyük yardımcısıdır, onlara yol gösterir ve onları korur. Kamlık inancında da geyik koruyucu ruh olarak kabul edilmektedir.*"Alageyik yeryüzünün ruhudur. (...) Şaman dualarında geyik tanrısal bir mahiyet arz eder. Moğollar ve Tatarlar geyiği kurtarıcı, yol gösterici olarak kabul eder. "*(Kalafat 2012:145)

Geyik yol göstererek kişiyi yönlendirmekte, tehlikelerden korumaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde Bamsı Beyrek, daha önce hiç görmediği nişanlısına geyiği takip ederek ulaşır. Anadolu'da geyiğin yol göstericilik fonksiyonuna yönelik inanç, İslamiyet'in de etkisiyle dinî bir hüviyet kazanmış, Bektaşi Veli, Geyikli Baba gibi birçok evliyanın geyik şekline girerek insanlara rehberlik ettiğine yönelik menkıbeler anlatılmıştır. (Artun 2014: 2008) Geyiğe merkeb-i evliya derler, atasözü de bu inancın halk dilindeki yansımasıdır. Anadolu'da geyik üzerine anlatılan anlatılarda geyiğin yol göstericiliğinin yanı sıra analık fonksiyonu da vardır. Çaresizlikten terk edilen çocukları geyik emzirerek onların yaşamasını sağlar. *"Giresun yöresine ait "Ana Geyik" efsanesinde, annesi tarafından bir ağacın kovuğunda terk edilen çocuğun dişi bir geyik tarafından beslendiğini ve "Yaylaoğulları" sülalesinin bu çocuğun neslinden geldiği anlatılmaktadır."* (Şimşek

1995: 17-18). Benzer bir inanç Kırgız Türklerinde de vardır. Kırgız Türklerinin Munluk ve Zarlık destanında da dağa bırakılan iki çocuğu kayberen olan geyik büyütür. Cengiz Aytmatov'un Beyaz Gemi romanındaki 'maral ana' da bu inancın yansımasıdır.

Sosyal hayatta bu denli önemi bulunan geyiğin avlanılması ise uğursuzluk sayılmış, geyiğin lanetine uğrayan avcının iflah olmayacağına inanılmıştır. *"Geyik kutsal olmasının yanı sıra kutsal olduğu için kendisine kötülük yapana uğursuzluk getirebileceğine inanılan bir hayvandır."* (Uçar 2014:135).Anadolu'da geyik avlamanın günah olduğu, geyiği avlayanın felakete uğrayacağı yönündeki bu inanç hâlâ devam etmektedir. Kırgız Türklerinde de kutsal sayılan geyiğin avlanmasının uğursuzluk getirdiğine inanıldığı görülmektedir. İyi ruhlar arasında yer alan kayberen geyik Kırgız Türkleri için av ruhu olmasının yanı sıra hayvan ana rolüyle kutsallığını arttırmaktadır. *"Kırgızlarda da "geyiğin avlanması her şeyden önce Kırgızların dinî inançlarına ve millî kültürlerine ihanet" olarak görülür."* (Nemutlu 2008: 499) Avcılık kültüründen hayvancılık kültürüne geçiş sırasında geyik, eski önemini yitirmiş ulusun bilinçaltında oluşturduğu kutsallık özelliğini diğer hayvanlarla paylaşmış, çoğu zaman yerini kurt gibi yırtıcı hayvanlara bırakmıştır. (Dalkesen 2015: 60)

Burada geyik yerine anılan hayvanlardan biri de ona benzeyen keçi olmuştur. Keçi de geyik gibi boynuza sahiptir ve bu boynuzlar hayat ağacını hatırlatmaktadır. Ayrıca ağaçtan türemeye yönelik inançları da çağrıştırır. Halk anlatılarında da geyik ve keçi zaman zaman yer değiştirmekte bazen aynı anlatıda ikisi birbirinin yerine kullanılmaktadır. Türklerin avcılık kültürünün içerisinde yer alan geyik kültü, milli bilinçaltının temel unsurlarından birisidir ve bu külte ait inançlar yazılı/sözlü anlatılarda varlığını korumaktadır. Farklı coğrafyalara yayılan Türk boyları bu inancı yeni coğrafyalarına taşıyıp, mevcut kültürel yapının özellikleri ile yoğurup yeniden şekillendirerek canlı tutmuşlardır.

Yaşar Kemal'in Alageyik Efsanesi bu inancın Anadolu'da yeniden yeşermiş dalıdır. Benzer bir şekilde Kırgız Türkleri de bu inancın Kococaş Destanı ile milli hafızalarında canlı kalmalarını sağlamıştır. Her iki anlatıda da avcılığa düşkün olan kahramanın lanete uğramasıyla yaşadığı kötü son ele alınmıştır ve geyik/kayberen kültüne olan inanç öne çıkarılmıştır. Her ne kadar Kococaş Destanı'nda geyik yerine dağ keçisi geçse de yukarıda ifade edildiği gibi her ikisi de aynı inanç dünyasının unsurlarıdır. Kırgızlar için geyiğin, soyun devamlılığını sağlayan kutsal ana olarak kabul edilmesi muhtemeldir ki anlatıda dağ keçisinin, geyik yerine geçmesini sağlamıştır. Ele alınan iki anlatı da bir avcının hikâyesidir. Alageyik Efsanesi'nde Halil'in avcılığa düşkün bir genç olduğu anlatılmaktadır. O kadar ki sevdiği kız kendisine 'Beni mi seviyorsun, avı mı?' dediğinde Halil kararsız kalmıştır. Halil, avcılıkta da geyik avına düşkündür, tüfeğinin üzerine çok sevdiği geyikleri nakşetmiştir.

"Duydum ki şimdi de gece gündüz geyik ardındaymış. Aylarca gider geyik avından gelmezmiş." (Kemal 2008:165)

Ava tutkun olan Halil, geyik avına çıktığında günlerce köye gelmez, ömrünün çoğunu dağda geyik avlayarak geçirir.

"Halil bugün tek başına doludizgin Karakuşun kayasına doğru gidiyordu. Belki bir hafta avdan dönmez. Heybesi şişkindi. Ben Halil'i göre göre her huyunu anladım. Heybesi böyle şişkin olunca, Halil bir haftadan aşağı avdan dönmez. Bir ay gittiği de olur."(Kemal 2008:166)

Halil'in ava tutkunluğu tüm köylü tarafından bilinmektedir. Yakınları onun geyik avına olan bu tutkunluğunun bir felakete uğramasına neden olacağını düşünerek kaygılanmaktadır.

"Halil'in işi beterdi. O, ava tutkundu. Delicesine tutkundu. Onun işi gücü buydu. Delikanlılar gibi düğüne derneğe gitmez, ava giderdi. Nişanlısını bile unuturdu av deyince. Onun bu tutkusundan korkuyorlardı."(Kemal 2008:165)

Halil gibi Kococaş da av tutkunu bir gençtir. Obasında usta avcı olarak nam salan Kococaş için en büyük zevk av yapmaktır. Onun tutkusu kayberen yani dağ keçisi avıdır. Attığını vuran, keskin bir avcı olan Kocacaş, insan çıkamayacak kayalarda dolaşıp günlerce av yapmaktadır.

"Mergen boldu Kococaş (Avcı oldu Kococaş)

Bir atadan calgız baş (Bir babasının biricik oğlu)

Kızıgı kıyın mıltıktın (Zevki büyük tüfeğin)

Aylına kelbey bir ayça (Bir aydır köyüne gelmiyor)

Tünögü bolgon aska taş (Tüneği olmuş kayalıklar)" (Köse 1998:195)

Kococaş da Halil gibi ava çıktığı zaman uzun süre dönmez, dağlarda vakit geçirir. Bir evin bir oğlu olan Kococaş'ın bu av tutkusu ailesini kaygılandırmaktadır. Ailesi, evlenme yaşı geldiği halde dağlarda avcılıkla gün geçiren ve altı ayda bir köye uğrayan Kococaş'ın bu tutkusunun ona felaket getireceğinden korkmaktadır.

"Bizdin elde kaldı dep (Bizim memlekette kaldı diye)

Karıptın calgız balası (Karıp'ın biricik evladı)

Ayılga kelbeyt altı ayça (Köyüne gelmiyor altı aydır)

Cürgönü zoonun arası (Dolaştığı yer kayaların arası)

Oşol mergen kelse dep (Şu avcı gelse diye) "(Köse 1998:201)

Her iki avcı da avcılığının yararlarını köylülerine gösterirler. Onlar sayesinde köylüleri etle beslenir. Köyde avcılığıyla meşhur olan Halil, tüm köye ziyafet vererek köylüyü sevindirir. Halil, köylünün umududur ve tüm köylü onu sever.

"Köy, köy oldu olalı şölenin böyle büyüğünü görmemiştir. Göremez. Bugüne kadar hiç kimse bu kadar geyiği köye indirememiştir. Bütün köy doyacak artacak bile. (...) Halil büyük avlarda yakardı ancak bu ateşi. Köylü bilirdi ki Halil köye şölenlik vurmuş ve köylü sevinirdi."(Kemal 2008:185)

Kocacaş da yirmi evli obası için bir umuttur, onun avcılığı sayesinde aç kalmazlar. Kococaş tüm obaya yetecek kadar avı, tek başına getirir. Obası Kococaş'ın avdan döneceği günü sevinçle bekler.

"Maga dese cüz bolsun (Yüz tane bile olsa)

Biröön koyboy terüüçü (Birini sağ koymazdı)

Atıp salıp kiyikti. (Vuruverince geyiği)

Aylına kabar berüüçü (Kabilesine haber verirdi)

Mergendiktin paydasın (Avcılığın faydasını)

Cıyırma üy Kıtay körüüçü (Yirmi evlik Kıtay görürdü)" (Köse 1998:195)

Bir avcı için en önemli şey silahtır. Silahın kullanışlı olması ve görünüşünün güzelliği avcıyı kendisine bağlar. Halil'in silahı bölgedeki en güzel tüfek olarak tanıtılır ve anlatıda yer alacak öneme sahiptir.

"Halil'in çakmaklı tüfeği bu bölgede yapılmış en güzel, en dayanıklı tüfekti. Tüfeğin üstünde geyik resimleri vardı. Bu resimler sedeftendi. Tüfeğin kundağı oymalıydı. Kundağa dağ çiçekleri işlenmişti. "(Kemal 2008:167)"

Benzer bir şekilde Kococaş'ın silahı da destanda övülerek anlatılmaktadır. Özel olarak yaptırılan bu silahın adı bile vardır. Kococaş arkadaşı gibi gördüğü silahına 'Ak Barañ' adını vermiştir. Her bir parçasını özenerek süsletmiş, en iyi malzemeleri kullandırmıştır. Kendisi öldükten sonra miras diye oğluna bıraktığı tek varlığı da bu silahıdır.

Ak Barañday mıltıktı (Ak Barañ gibi tüfeği)

Adamzat izdep tappagan (İnsanoğlu arayıp da bulamazmış)

Kara conun oydurup (Kara kabzasını oydurup)

Kızıl altın çaptagan (Kızıl altın kaktırmış)

Maşaluu mıltık bolso da (Ağır tüfek olsa da)

Bardeñkeden bat atıp (Bardenkeden hemen fırlayıp)

Başınan tütün artpagan (Ağzından duman çıkmazmış)

Sungandan kayta tartpagan (Ağzından geri tepmezmiş.) (Köse 1998:231)

Tüfeğine bu kadar düşkün olan Halil ve Kococaş, av deyince her şeyi unutur ve günlerce dağda avlanır. Bu sebeple köyde olan bitenden de habersizdirler. Dağın en ücra köşelerine giden, en sarp kayalıklarına çıkan bu avcıları bulmak da oldukça güçtür. Kendileriyle ilgili bir haberi onlara ulaştırmak isteyen köylülerinin onların gelmesini beklemekten başka çaresi yoktur.

Halil, bir gün yine ava gider ve günlerce dönmez. Halil'in nişanlısı Zeynep'e göz diken Karaca Ali, onun yokluğunu fırsat bilerek kaba güçle kız tarafını nişandan caydırır ve Zeynep'e nişan takar. Halil tüm bunlardan habersiz dağda avlanmaktadır. Onu aramaya çıkan gençler bulamazlar ve çaresiz kendisinin köye dönmesini beklerler.

"Halil o gün bugündür bir daha gözükmemiş, dağdan inmemişti. Bugünle Halil'in dağa gittiğine on beş gün oluyordu. Köylü, herkes meraktaydı." (Kemal 2008:184)

Kococaş da avlanmaya gittiğinde uzun süre köye dönmemektedir, yine böyle bir zamanda Karakoco biricik kızı Zulayka'yı evlendirmek için bir yarışma tertip ettiğini duyu-

rur. Köydeki ve çevre köylerdeki tüm delikanlılar yarışmaya katılır; ancak hiçbiri başarılı olmadığından Zulayka'nın gönlünü çalamaz. Yarışmaya bir tek Kococaş katılmamıştır. Ailesi ve köylüsü Kococaş'ın dengi olan Zulayka'yı almasını istemektedir; ancak Kococaş avdadır ve günlerdir köye uğramamıştır. Sonunda babası Karıpbay oğlunun dengi olan kızı varıp alsın diye oğlunu aramaya çıkar; ama aradığı hiçbir yerde onu bulamaz.

"Kız çakırtat degen son (Kız davet ediyor dedikten sonra)
Karıpbay turup kep aytat (Karıpbay kalkıp şöyle söyler)
Kargaday calgız Kococaş, (Küçücük Kococaş tek başına)
Kayda cüröt dep aytat (Nerede dolaşır diye söyler)
Aylında balam bolgondo (Çocuğum köyünde olsaydı)
Barbayt belen al menen (Hemen gitmez miydi onunla)
Ömürü öttü talaada (Ömrü geçti bozkırda)
Ayılga bir kelbegen (Köye bir kere bile gelmeden)
Balasın estep Karıpbay (Çocuğunu hatırlayıp Karıpbay)
Tappadı izdep cergeden (Aradığı hiçbir yerde bulamadı) "(Köse 1998:195)

Avcıların bu av düşkünlükleri yakınlarını kaygılandırmaktadır. Ava düşkünlüğün sonunun iyi olmadığını atalardan da duyan yakınları avcıları vazgeçirmek için uğraşırlar.

Halil'in annesi geyik avının uğursuzluk getireceğini bunun geçmişten beri bilinen bir gerçek olduğunu, geyiğin lanetine uğramanın bedelinin ağır olacağını söyler ve oğlunu avdan vazgeçirmeye çalışır.

"Ey oğul oğul. Gel vaz geç şu geyik avından. Yuva yıkanının yuvası olmaz. İflah olmazsın. Sonu iyi gelmez. Gel vaz geç. Bak baban da bu yüzden iflah olmadı. Ne yapacaksın bunca geyik postunu. Yüreğim razı değil. Atalar geyik avı tekin değil demiş. Bugün olmazsa; yarın bir iş gelir geyik avlayanın başına. Kurbanın olam oğul, terk et bu işi." (Kemal 2008: 158)

Sadece anası değil nişanlısı Zeynep de bu durumdan rahatsızdır, nişanlısının başına bir iş geleceğini sezmektedir ve onu avdan vazgeçirmeye çalışmaktadır.

"Atalar demiş ki… Geyik avı iyi değil. Bugün değilse yarın başına bir hal gelir. Yüreğim diyor ki iyi değil. Sonra kız başını kaldırdı: 'Halil', dedi. Gel bu işi yapma! Kıyma geyiklere. Eskiler diyor ki iyi değil bu! Geyik avlayan iflah olmaz, diyorlar.' dedi. " (Kemal 2008:162)

Zeynep, Halil'in lanete uğrayacağını, en sonunda avcılık yüzünden öleceğini düşünür ve onu bu konuda uyarır. Avcılık yüzünden yuvalarının yıkılacağını, dul kalacağını söyleyerek Halil'i vazgeçirmeye çalışır.

"Bu işleri hep senin geyik avcılığın başıma getirdi. Vazgel bu işten… Kurban olayım vazgel bu işten de söndürme yuvamızı. Korkuyorum. Anan da korkuyor. Sultan karı da korkuyor. Gel etme bu işi. Tövbe de." (Kemal 2008:195)

Zulayka da tıptı Zeynep gibi avcılığın uğursuzluğuna inanmaktadır ve Kococaş

kendisine talip olarak geldiğinde bu ömrü kısa avcıyla evlenip evlenmeme konusunda tereddüt yaşar. Evlendikten sonra ise Kococaş'ın avcılıktan vazgeçmesini ister. Onunla uzun uzun konuşup avcılığın lanete uğrama sebebi olduğunu anlatarak onu ikna etmeye çalışır.

Tübü mıltık payda emes (Tüfeğin sonu iyi değildir)

Kötörgön sendey kişige (Senin gibi taşıyan birine)

Cügürüp cürüp al ketet (Kuvveti giderek tükenir)

Zıyan ketet küçüñö (Zarar gelir gücüne) (Köse 1998:248)

Her iki anlatıda da avcılar kendilerine yapılan uyarıları dikkate alır, ava düşkün olsalar da bir süreliğine avdan vazgeçerler. Esasen kendileri de avcılığın felaket getirdiğine geyik/kayberen avının lanete uğrama sebebi olduğuna dair eskilerden kalma hikâyeler dinlemişlerdir ve bu onları tedirgin etmektedir. Bu sebeple tutkuları olan avcılıktan kısa süreliğine de olsa vazgeçmeyi denerler.

Alageyik Efsanesi'nin kahramanı Halil, annesinin ve nişanlısının baskılarına dayanamaz, işin içine köyün bilge yaşlısı Sultan kadın da girince avcılığı bırakıp kendisine başka uğraşlar bulmaya çalışır.

"Şimdi geyik avcısı Halil değil de tahta nakışçısı Halil olmuştu. Günde bir dibek bir bardak yapıyordu." (Kemal 2008:197)

Kococaş da Zulayka ile evlendikten sonra onun ısrarlarını dikkate alıp avcılıktan vazgeçer, eşiyle vakit geçirip avcılığı aklından çıkarır.

"Een cakka çıkpayt Kococaş (Hiçbir tarafa çıkmıyor Kococaş)

Een örgöösü tikken üy (Diktiği düşün çadırı hareketsiz)

(...)

Atıp cürgöy mıltıgın (Vurup avladığı tüfeğini)

Kococaş mergen unuttu.(Unuttu avcı Kococaş)" (Köse 1998:238)

Her iki anlatıda da avcılığın uğursuzluğuna dair düş görme motifi bulunmaktadır. Alageyik Efsanesinde Zeynep, Halil ile ilgili bir uğursuz düş görür lakin onu dillendiremez.

"*Kız 'Halil, Halil! Düşümde gördüm,' dedi. 'Düşümde gördüm ki…'*" (Kemal 2008:163)

Kococaş Destanı'nda ise Kococaş'ın kendisi avcılığa dair bir düş görür. Düşünde kaybereni görür. Üç kere üst üste gördüğü bu düş onun içini sıkar ve düşünü yorması için eşi Zulayka'ya anlatır*.

"Bir künü catıp Kococaş (Birgün yatıp Kococaş)

Töşöktön çoçup uygonup (Yataktan ürkerek uyanıp)

* Üç sayısının mitolojik kökenleri ve Türk boyları arasındaki ortak kültür unsurlarından biri olarak kullanılması konusunda bilgi için bkz. Durbilmez 2007: 177-190, Durbilmez 2008: 340-352, Durbilmez 2010: 245-257, (Durbilmez 2011: 77-93.

Bir acayıp tüş kördü (Tuhaf bir rüya gördü)

Bir körgön cok bul tüştü (Bu rüyayı bir kere değil)

Udaa- mudaa üç kördü (Arka arkaya üç kere gördü.)

Calgan körgön tüş emes (Gördüğü rüya yalan değildi)

Canına kıyın küç kördü (Kendine çok uğursuz saydı) "(Köse 1998:239)

Bir süreliğine avdan vazgeçen avcılar sonunda geyiğin cazibesine dayanamazlar Avcıların av tutkusu onların peşini asla bırakmaz. Her iki avcı için av bir tutku olduğundan sevdiklerinin sözünü dinlemeden tutkularına doğru koşarlar.

Halil, ava gitmeden önce mutlaka nişanlısı Zeynep'i görmeye gider. Bir gün Zeynep, Halil'i ava gitmekten vazgeçirmek ister ama Halil onu asla dinlemez. Zeynep'in üzülmesi bile onun bu tutkusundan vazgeçmesini sağlamamıştır.

"Gerisini getiremedi. Ellerini yüzüne kapattı, orada pınarın başında öylece kaldı. Halil onu kaldırdı. Sonra da atına atladı gitti"(Kemal 2008:163

Benzer şekilde Kococaş da Zulayka'nın yalvarmalarına rağmen avının peşinden gider.

"Zulayka'nın sözünö (Zulayka'nın sözüne)

Kayrılıp mergen kalbastan (Avcı dönüp bakmadan)

Anın tilin albastan (Onun sözünü dinlemeden)

Atıp cürgön cerim dep (Avlanıp yaşadığım yer diye)

Ala-Toonu bet alıp (Ala-Too'ya yönelip)

Attanıp mergen cönödü (Avcı ata binip gitti) "(Köse 1998:273)

Her iki anlatıda da geyiğin/kayberenin avcıyı kandırarak peşinden koşturması söz konusudur. Alageyik Efsanesi'nde Halil'in avda olduğunu öğrenen Karaca Ali onu dağda öldürmek istemektedir. Halil tam kendilerine yaklaşırken bir geyik onu başka yöne çeker. Geyiği gören Halil onun peşine düşer ve böylece Karaca Ali'nin hedefi olmaktan kurtulur. Burada geyiğin kurtarıcı/yol gösterici rolü öne çıkmaktadır. Geyiğin peşine düşen Halil, onu tam yakalayacak gibi olur ama geyik bir anda kendisinden uzaklaşır. Böylece Halil akşama kadar geyiğin peşinde koşar, sonunda onu avlayamaz.

"'Bu geyik, geyiklerin kurnazı' dedi kendi kendine. 'Böyle bir geyiğe hiç rast gelmedim, bu nasıl geyik.'(...) Halil hem gidiyor, hem düşünüyordu. Bugün akşama kadar bu geyiğin ardından yürümüş, nerelere kadar çıkmıştı. Buralara şimdiye kadar hiçbir insan ayağı değmemişti.(...) Halil'in yüreğinde öfke, ihtiras vardı. Sabahtan akşama kadar bir geyiğin ardına düşmüş, bunca kurşun çalmış, birini bile geyiğe değdirememişti. " (Kemal, 2008:173-174)

Benzer bir şekilde Kococaş da Sur Eçki'nin peşinden gider. Topal keçi olup Kococaş'ı peşine takan Sur Eçki, bir türlü yakalanmaz. Kococaş günlerce onun peşinden koşar, insan ayağının değmediği kayalıklarda kayberen keçiyi kovalar ama onu yakalayamaz.

"Eçki da kaytbay özünön (Keçi de dönmüyor sözünden)

Aldına keldi deyt (Karşısına geldi diyor)

Kana mergen atçı dep (Haydi avcı vursana, diye)

Kaykayıp turup berdi deyt (Göğsünü gerip duruverdi diyor)

Tütünün baştan arıtpay (Dumanını ağzından temizlemeden)

Türdüü kılıp şıkaalap (Çeşitli şekillere girip nişan alıp)

Tiygize albay eçkige (Değiremeden keçiye)

Oku darısı tügönüp (Oku, barutu tükenip)

Oturdu mergen keçkire (Avcı geç vakte kadar oturdu) "(Köse 1998:318)

Avcılar avın peşinden gider, sevdikleri de onların peşinden. Avın lanetine uğramalarından korktukları avcıları vazgeçirmek için onlar da her türlü sıkıntıyı göze alıp dağın yolunu tutarlar.

Alageyik Efsanesi'nde Zeynep, nişanlısı Halil'in ava gitmesinin uğursuzluk getireceğine, en sonunda Halil'in lanete uğrayacağına inanmaktadır. Üstelik yan köydeki Karaca Ali, Halil'i öldürmek için ava çıkacağı günü gözlemektedir. Tüm bunları bilen Zeynep, ava giden Halil'i döndürmek için kendisi de onun peşinden gider, çektiği onca zorluk sonunda bir geyiği takip ederek Halil'i bulur. Burada yine geyiğin yardımseverliği ve yol göstericiliğine yönelik inanç öne çıkarılmaktadır.

"Zeynep onun atını bırakacağı yere, şu yukarıdan keseden de gideceğini biliyordu. Ama bu yol, bu kese yol sarptı. Öylesine sarptı ki geyik bile sekemez derler ya, öylesine sarptı. Zeynep bunu da biliyordu. Ama Halil'e yetişmesi onu bu yoldan alıkoyması gerekti. Onu kurtarması gerekti. Sarp kayalara tırmanıyordu. Hiç olmazsa oraya Halil'le birlikte varmalıydı. Önünde düz bir kaya vardı. Duvar gibi önüne gerilmişti. Ona tırmanıyordu. Tırmanıyor, bir türlü tutunamıyordu. Elleri, dizleri sıyrılmıştı. Ama çıkması gerekti bu kayaya. Yoksa Halil'e yetişemeyecekti.(...) Bir zaman sonra oyuktan çıktı ya, kendisinde de hayır kalmamıştı. Dizleri, elleri kan içindeydi. Halsizlikten sarhoşlar gibi yalpalıyordu. Kendini bıraksa düşüp oracıkta kalacaktı. Orayı geçince büyük yaşlı ağaçları olan bir ormanlığa düştü. Ormandan korktu ama gene koşuyordu." (Kemal 2008:207)

Benzer bir şekilde Sur Eçki'nin peşine düşüp haftalarca dönmeyen Kococaş'ı rüyasında gören Zulayka, erkek giyimi kuşanıp Kococaş'ın peşinden gider. Günlerce süren sıkıntılı yolculuktan sonra eşini bulur ve onu vazgeçirmeye çalışır.

"Kurdaşına acırap (Sevdiğinden ayrılıp)

Zulayka tüşkön calınga (Ateşe düşmüş Zulayka)

Ayal da bolso kamdanıp (Kadında olsa davranıp)

Alganın izdep baaruga (Eşinin peşinden gitmek üzere)

Kay cerden izdep tabam dep (Arayıp da nerelerden bulayım, diye)

Kamındı Zulay baram dep (Hazırlandı Zulay, gideyim diye)

(...)

Can cürbögön koo menen (İnsan geçemeyecek oyuklardan)

El cürbös een talaada (Kimsenin yürümediği ıssız kırlardan)

Ekçiler cürgön col menen (Keçilerin gittiği yollardan)

Tamanı kara çor bolup (Tabanı kapkara nasır olup)

Taalayına şor konup (Talihi tersine dönüp)

Tamtıgı kalbay kiyimdin (Sağlam yeri kalmıyor kıyafetinin)

(...)

Kee kündörü Zulayka (Zulayka bazı günler)

Oturup kaldı basalbay (Yürüyemeden yığılıp kaldı)" (Köse 1998:335-340)

Yukarıda da belirtildiği gibi Türk düşünce dünyasında geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine kuvvetli bir inanç mevcuttur. Olağanüstü özellikleri bulunan geyiğin avlanması bir bela sebebi sayılmaktadır ve kutsala el uzatma olarak algılanmaktadır. Bu inanç ele alınan iki metinde de kuvvetle ön plana çıkarılır. Her iki metinde de daha baştan itibaren kutsala dokunmanın getireceği belaya işaret edilir ve metinlerin sonuna doğru bu kaygı doruk noktasına ulaşır. Alageyik Efsanesi'nde Halil'i avdan döndürmek için onun peşinden giden Zeynep'e bir dişi geyik yol göstermiştir. Zeynep onun sayesinde, onu takip ederek Halil'i bulur. Halil'le konuşurken bu geyik yavrularıyla onların karşısına çıkar. Halil, anasına yavru geyik vurmayacağına dair söz vermiş olsa da dayanamaz ve yavruları öldürür, geyik ise kaçmayı başarır. Bunun üzerine Zeynep, geyiğin lanetine uğrayacaklarını ve muhakkak başlarına bir uğursuzluk geleceğini söyler.

"Zeynep ağlıyordu. 'Kim bilir başımıza neler gelecek! Geyik kuzusu öldürülür mü? Kim bilir başımıza… Görüyorsun neler geldi! Bundan sonra neler gelecek!" (Kemal, 2008:210)

Kococaş Destanı'nda ise gelecek olan uğursuzluğu bizzat geyiğin yerine geçen kayberen keçi söyler. Sur Eçki adındaki bu kayberen keçi, insan gibi konuşarak ölen tekesinin ve yavrularının intikamını alacağını bildirir.

"Alasañ cok, dooñ cok (Bana ne dersen karşılığını alırsın)

Atıp baarın kırdıñız (Vurup hepsini öldürdünüz)

Akırı senin men dagı (Sonunda ben de senin)

Camandıgıñ surarmın (Kötülüklerinin hesabını sorarım) "(Köse 1998:284)

Avcıların kutsal ruh taşıyan geyiğe/kayberene yaptıkları bu yanlış, sonunda onların ceza görmelerine neden olacaktır. Her iki metinde de baştan beri sezdirilmeye çalışılan kötü son, metinlerin sonlarına doğru görünmeye başlar. Alageyik Efsanesi'nde sevdiği kıza kavuşan Halil, düğün gecesinde bir geyik sesi duyar. Bu aslında onun düşmanı olan Karaca Ali'nin oyunudur, geyik taklidi yaparak Halil'i dağa çekip vurmayı planlamışlar-

dır. Geyik sesini duyan Halil dayanamaz ve tüfeğini alıp Zeynep'i bırakarak dağa doğru koşar. Kendisine pusu kuran Karaca Ali ve adamlarıyla karşılaşır, onları öldürdükten sonra evine döneceği sıra bir geyik görür. Halil bu geyiği tanımıştır, yavrularını öldürdüğü geyiktir. Halil, öfkelenip onu da vurmak ister ama geyik bir şekilde kendini kurtarır, Halil'i peşinden koşturur. Sonunda bir uçurum kenarına gelir, Halil geyiği öldürdüğünü sanıp yanına yaklaşınca geyik bir tekmede onu kayalıklardan aşağı savurur. Halil, sarp bir kayaya asılıp kalır.

"Geyiği tanımıştı o dişi geyiği. Homurdandı: Bütün bu işleri sen getirdin başıma, dedi. Hınçla geyiğin üstüne doğru yürümeğe başladı. Geyiğe doğru ilerliyor, geyik yerinden kımıldamıyordu. Halil bu geyiğin huyunu bellediği için daha ilerlemedi. Nişan aldı kurşunu sıktı. Bu geyiğin huyunu bilirdi. Onun nice böyle yuvarlandığını görmüştü, inanmıyordu ya… Gene de geyiğin düştüğü yere gitmekten kendini alamadı. Vardı ki ne görsün geyik, yerde debelenip durur. (…) Halil belinden bıçağını çıkardı. Debelenmekte olan geyiğin üstüne bir bacağını koydu. Geyiği boğazlamaya başladı. Daha canlı olan geyik bir ayağıyla vurunca… Halil tam uçurumun karşısındaydı. Bir ayağıyla vurunca uçurumdan aşağı yuvarlandı. Uçurum uçsuz bucaksızdı. Alt yanı görünmüyordu. Karanlık, uzak bir koyaktı. Kayanın yüzü cilalanmış gibi düzdü. Cilalanmış gibi düz yerden aşağı doğru uçan Halil kayanın orta yerindeki bir kayaya takıldı. " (Kemal 2008:221)

Benzer bir şekilde Kococaş da Sur Eçki'nin peşine düşer, ettiği yemin gereği onu kurşunla öldürmeyecektir. Bu sebeple yakalamak için onun peşinden gider, yakalanıverecekmiş gibi olan keçi uzun süre Kococaş'ı peşinden koşturur. Sonunda bir kayanın tepesine çıkarır, bu kaya keçinin duasıyla birden bire yükselir. Kococaş, kayada asılı kalır.

"Sur Eçki oylop cürdü eken (Sur Eçki öylece yürür imiş)
Ableti̇m aksanı (Ableti̇m Kayasına)
Közgüdöy tunuk caltırap (Temiz bir ayna gibi parlayıp)
Turgan eken askası (Durmaktaymış kayası)
Aksanı eçki bet alıp (Keçi kayaya doğru yönelip)
Sekirip taşka çıktı emi (Sekerek taşa çıktı şimdi.)
Eçkidey taşta cürüügö (Taşta keçi gibi yürümekte)
Kococaş mergen mıktı emi (Avcı Kococaş ustalaştı şimdi)
Öydölöp çıgıp barganda (Tırmanarak çıkıp vardığında)
Ortolop aska kalganda (Kayanın ortasına geldiğinde)
Kayberendin Sur Eçki (Kayberenin Sur Eçki)
Karangı tuman saldı deyt (Kara duman saldı diyor)
Kayda ketip kalganın (Nereye gidiverdiğini)
Kococaş körböy kaldı deyt (Kococaş göremedi, diyor)
(…)

Mergendin turgan askası (Avcının bulunduğu kaya)

Meltiregen zoo bolup (Parlayan bir taş olup)

Asmanga cakın tireldi (Gökyüzüne doğru yükseldi)" (Köse 1998:356-359)

Kayada kalan avcıları köylüleri kurtarmaya gelir; ancak bu mümkün olmaz. Geyiğin/kayberenin lanetine uğrayan avcılar acı bir sonla kayada can verirler. Gerdek gecesi, karısını bırakıp geyik peşine düşen Halil, dönmeyince köylüleri merak edip onu aramaya çıkar. Sonunda iniltilerini duyup Halil'i kayada bulurlar. Onu kurtarmak için uğraşırlar; ancak başaramazlar.

"Sonra ta aşağılardan bir inilti duydular. Baktılar Halil uçurumun çıkıntısında hayal meyal görülüyordu. İnceden de bir inilti geliyordu. Gittiler köyden uzun kendirler getirdiler. Halil'e sarkıttılar, beline bağla da çekelim dediler. Halil'in ipe dokunacak hali bile yoktu. İniltisi gittikçe artıyordu. Bağlayamayınca Halil:

'Siz varın, gidin.' Dedi. 'Ben gelemem' dedi. Beline ipi bağlayıp da uçuruma inip Halil'i çıkarmaya kimse cesaret edemiyordu. " (Kemal 2008:221)

Benzer bir şekilde Sur Eçki'nin peşine düşen Kococaş'tan bir haber gelmeyince babası Karıpbay oğlunu aramaya çıkar. Sonunda onu Abletim kayasının zirvesinde bulur. Çaresiz oğlunu oradan indirmek için ayıla döner ve halkını yardıma çağırır. Tüm halk toplanır; önce merdiven yapıp indirmeye çalışırlar, sonra ip kullanırlar ama başarılı olamazlar.

"Ulaştırıp çıgaçtı (Ağaçları birleştirip)

Arkan menen tañışıp (Urgan ile bağlayıp)

Ceter beken uşu dep (Yeter mi diye)

Araketti kılışıp (Bu şekilde çalışıp)

Alıp berip askaga (Kayalığa götürüp)

Mergendi karay sunuşup (Avcıya doğru uzatmışlar)

(...)

Şatıdan ayla tügönüp (Merdivenden çare kalmayıp)

Şatıdan bular tüñüldü (Merdivenden bunlar vazgeçti)

(...)

Arkan salsa cetpedi (Urgan uzatsa da yetmedi)

Areketi tökönüp (Yapılacak bir şey kalmayıp)

Aylanın caman ketkeni (Güçleri iyice tükenmişti.)" (Köse 1998:380-382)

Uzun uğraşlar sonucu kurtarılamayan avcılar sevdiklerine vasiyetlerini bildirip son nefeslerini verirler. Alageyik Efsanesi'nde Halil, kurtulamayacağını anlayınca köylüleriyle vedalaşır ve Zeynep için vasiyetini söyler.

"'Zeynep'e söyleyin, muradına ersin' diye inledi, sonra ses soluk kesildi."(Kemal 2008:221)

Zeynep Halil'in öldüğünü anlayınca kendini kayadan atar, Halil'in olduğu kayaya takılıp onun yanında can verir.

Kayada kalan Kococaş da tüm çabalara rağmen kurtulamaz en sonunda halkı ona lanete uğradığını söyler. Kocacaş halkıyla vedalaşıp Zulayka ve ailesi için vasiyetini bildirir ve kendini kayadan atar.

"Beşenede baktıñ cok (Alın yazın kara imiş)

Bersentim dep çıñırba (Evladım diye feryat etme)

Dayındarmın özüñdü (Haber veririm seni)

Tuuganıñ Kıtay uruuga (Soydaşın Kıtay kabilesine)

Tüşüp barar ayla cok (İnip gelmeye çare yok)

Turamın taştın kırında (Dururum taşın kenarında)

Artıgım menin Zulayka (Benim canım Zulayka)

Akılıñ bar kişi eleñ (Aklı başında insansın)

Başkaga Zulay burulba (Zulay, başkasına gönül verme) "(Köse 1998:387)

Görüldüğü gibi her iki metin de benzer epizotlara sahiptir ve belli bir inanç dünyası etrafında şekillenmiştir. Türk dünyasının ortak inanç sisteminin bir unsuru olan geyik/kayberen inancı her iki metnin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

SONUÇ

Her iki metinde de temel epizot yapısı, motifler ve başkahramanların özellikleri aynıdır. Kococaş ve Halil avcılığa tutkunluk derecesinde meraklı avcılardır. Avcılık konusunda nam salmış olan bu iki avcı ömürlerinin çoğunu dağda av peşinde koşmakla geçirmişlerdir. İki avcı da kendisine özel olarak hazırlatıp süslettikleri bir av tüfeğine sahiptir ve bu tüfek bazen onların zihninde sevgiliden önce gelmektedir. Kococaş da Halil de köylüsünü avcılık maharetleri sayesinde aç bırakmazlar, bu sebeple iki avcı da köylülerinin umudu olmuştur. Hayatlarını avcılığa adamış olan Kococaş ve Halil evlenecekleri kadınları da avcılık yüzünden kaybetme tehlikesi atlatmışlardır. Her iki avcının ailesi de avcılar için kaygılanmaktadır çünkü her iki avcı da öldürülmesi tabu sayılan ve mitik inanışlarda av ruhu olarak görülen geyik/kayberen avına düşkündür. Geyik avının bela getireceğine dair inanış avcıların yakınlarını kaygılandırmaktadır. Kococaş'ın eşi Zulayka da Halil'in nişanlısı Zeynep de sevdiklerini beladan kurtarmak için zahmet çekip onların peşinden giderek onları vazgeçirmeye çalışmışlardır. Kococaş ve Halil de geyiğin peşine düşüp giderek belaya uğrayan avcıların hikâyelerini büyüklerden duymuşlardır. Her iki avcı sevdiklerinin ricası üzerine bir süre avı bırakıp kendisine başka meşguliyetler bulsa da sonunda av tutkuları galip gelmiştir. Her iki metinde de kötü sonu haber veren rüya motifinin yer aldığı görülmektedir. Bu rüya olay görgüsünün sonunda gerçeğe dönüşmüştür. Av tutkusunu yenemeyip geyiğin peşinden giden avcılar kutsal ruh taşıdığına inanılan geyiğin yavrularını öldürüp ondan kargış alır. Bu şekilde lanete

uğrayan Kococaş ve Halil sonunda ana geyiğin tuzağına düşüp kayada asılı kalırlar. Her iki metinde avcıların asılı kaldıkları kayaların tasviri bile aşağı yukarı aynıdır. Dik ve ayna gibi ışıldayan bir kayaya asılı kalan avcıları köylüleri kurtarmaya gelir ancak bütün çabalar boşunadır. Avcıların kutsal sayılan geyikten kargış alması onların lanetlenmesine sebep olmuştur. Kurtarılamayacaklarını anlayan Kococaş ve Halil köylülerine, eşlerine vasiyetini söyleyip kayada can verirler.

Ala Geyik Efsanesi ve Kococaş destanı Türklerin avcılık/ toplayıcılık döneminde etkili olan geyik kültüne bağlı inanışlar etrafında teşekkül eden metinlerdir. Bu iki metni şekillendiren ortak inanç dünyası her iki metinde de benzer motif ve epizotların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Av ruhuna dokunmanın felaket getireceğine dair inanış iki metnin olay örgüsünün çıkış noktasını oluşturmuştur.

Kococaş destanı ile Anadolu'da anlatılan ve Yaşar Kemal'in kaleminde romanlaşan Alageyik efsanesi arasında büyük benzerliklerin bulunması tesadüfî bir durum değildir. Karşılaştırmalı çalışmalar yapıldıkça başka benzerliklerin de bulunduğu ortaya çıkarılacaktır. Örneğin Manas destanında bulunan kimi motiflerin Türkiye Türklerinin halk kültürüne yansımış olduğunun tespit edilmesi (Durbilmez 2003: 154-176) de Kırgızistan Türkleriyle Türkiye Türkleri arasında sağlam bir kültür birliği olduğunu gösterir. Aynı şekilde, Anadolu'daki pek çok yer adının Orta Asya'da bulunması da konar-göçer Türklerin Anadolu'ya gelirken kültürlerini de beraberinde getirdiklerini göstermesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır (Durbilmez- Tekin 2014).

Bu benzerlikleri ortaya çıkaran şey, ortak inanç sistemi ve hayat tasavvurudur. Orta Asya kökenli olan bu inanç ve değerler; Türk dünyasını oluşturan Türk boylarının ortak hayat tasavvurunu, inanç dünyasını ve yaşam tarzını ortaya koyması bakımından önemlidir. Tıpkı bir ağacın dalları gibi aynı gövdeye bağlı bulunan Türk boylarının üretimleri olan bu anlatılar, geçmişten günümüze özünü koruyup farklı coğrafyalarda, modern kültür içerisinde yenilenerek ortak düşüncenin devamlılığını sağlamaktadır. Bu anlatılar sayesinde; temel değerler asırlar öncesinden günümüze taşınmakta ve böylece kökü mazide olan atiler yetişmekte, aynı köke bağlı bulunan kardeş boylar arasındaki duygu ve düşünce birliği pekişmektedir.

KAYNAKÇA

Akmataliyev, Abdıldacan ve KIRBAŞEV Keneş: (2007). *Kırgız Destanları 3Kocacaş Destanı*, Fikret Türkmen, Baki Bora Hança, Gülsine Uzun (Akt.), Ankara, TDK Yayınları.

Aktulum, Kubilay: (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık,* Konya, Çizgi Yayınları.

Alptekin, Ali Berat (1997). "Kazakistan'da Anlatılmakta Olan Dede Korkut ile İlgili Efsaneler". V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi/Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 23-33

Artun, Erman (2005). *Türk Halk Bilimi*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Artun, Erman (2014). Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü: Terimler-Motifler-

Kavramlar, Adana, Karahan Kitabevi.
Bayat, Fuzuli: (2012). *Türk Mitolojik Sistemi 2,* Ankara, Ötüken Yayınları.
Beydili, Celal: (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük,* Ankara, Yurt Kitap Yayın.
Dalkesen, Nilgün: (2015). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi/ International and Quarterly Journal of Cultural Studies,* 106 (Yaz), s. 58-69.
Durbilmez, Bayram: (2003). "Manas Destanındaki Kimi Motiflerin Türk Halk Kültüründeki Yansımaları", *Halkbilimi Araştırmaları-Forschungen für Volkerkunde*, 2. Kitap. İstanbul-Aaachen/ Almanya, s. 154-176.
Durbilmez, Bayram: (2007). "Kırım Türk Halk Anlatılarında Sayı Simgeciliği", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi,* 10 / 76, s. 177-190.
Durbilmez, Bayram: (2008). "Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar / Mythological Numbers in Nakhchıvan- Turkish Folk Beliefs ", *Turkish Studies,* 3/ 7, s.340-352.
Durbilmez, Bayram: (2010). "Romanya Sözlü Türk Edebiyatı Ürünlerinde Mitolojik Sayılar", *Folklor/ Edebiyat,* 16/ 64, s. 245-257.
Durbilmez, Bayram: (2011). "Batı Trakya Türk Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar", *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks,* 3/1, s. 77-93.
Durbilmez, Bayram: (2013a). "Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: "Halk Bilimi" ile "Edebiyat"ın Ortak Alanları ve "Halk Edebiyatı" Üzerine Bir Değerlendirme, *Milli Folklor, Uluslararas*ı Kültür Araştırmaları Dergisi,12/ 99, s. 101-112.
Durbilmez, Bayram: (2013b). "Tatar Hatını Niler Kürmiy'de Evlenme Kültürü", *Türk Dünyası Araştırmaları,* (207), s. 1-34.
Durbilmez, Bayram ve TEKİN, Fatma: (2014), "Nevşehir Yöresi Yerleşim Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Folklor / Edebiyat,* 20 / 77.
Durbilmez, Bayram: (2015). "Eflâtun Cem Güney'in 'Dede Korkut Masalları'na Metinler Arası Bir Yaklaşım: 'Kan Turalı' Örneği / Eflâtun Cem Güney's Tales Of Dede Korkut", *Milli Folklor, Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi,* 27/ 108 (Kış), s. 165-179.
Duymaz, Ali (2006). "Afganistan Özbeklerinin Bilmeceleri ile Anadolu Sahası Bilmecelerinin Ortak Yapı özellikleri üzerine", *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, s. 470-480.
Esin, Emel: (2003). *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul, Kabalcı Yayınları.
İnan, Abdülkadir: (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar,* Ankara, TTK Yayınları.
Kalafat, Yaşar: (2012). *Türk Kültürlü Halklarda Mitler,* Ankara, Berikan Yayınevi.
Kemal, Yaşar: (2008). Üç Anadolu Efsanesi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
Köse, Nerin: (1998). *Kococaş Destanı,* Ankara, Millî Folklor Yayınları.
Nemutlu, Özlem: "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Av Teması". *Turkish Studies,* Volume 3/7, s. 495-507.
Oğuz, Öcal vd. : (2006). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara, Geleneksel Yayıncılık.
Ong, Walter J. : (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür / SözünTeknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul, Metis Yayınları.
Ögel, Bahaeddin: (2014). *Türk Mitolojisi 1-2,* Ankara, TTK Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1998). "Altay Türkiye Türklerinin Bilmecelerinde Tabiat Olaylarının ziyaretindeve anlatılması"TDED C. XXVIII, s. 435-444.
Seyidoğlu, Bilge (1985). Erzurum Efsaneleri, Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir inceleme, Ankara: Ank. Ünv. Basımevi.

Şimşek, Esma: (1995). "Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan "Ana Geyik" Efsanesinde Mitolojik Unsurlar", *Milli Folklor Dergisi* 26 (Yaz), s. 17-22.
Tavkul, Ufuk: (2001). "Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı", *Kırım Dergisi, (*9/34), s. 36-41.
Tekin, Talat: (2013). *Irk Bitig,* Ankara, TDK Yayınları.
Türkmen, Fikret, Gülsine UZUN, Baki Bora HANÇA, *Kırgız Destanları III-Kocacaş Destanı,* Ankara, TDK Yayınları.
Uçar, Zofie: (2014) (2014). "Türk Kültüründe Geyik ve Geyikli Baba Üzerine Gözlemler". *Kültür Evreni* 21(Yaz), s. 129-145.

ÖZET

ALAGEYİK EFSANESİ İLE KOCOCAŞ DESTANINDA ORTAK UNSURLAR

Edebiyat ürünleri toplumların geçmişten günümüze kadar gelen değer yargılarını, hayat tasavvurlarını ve inanç dünyalarını içeriğinde barındırır. Bu bakımdan edebiyat ürünleri kültür aktarımını sağlayan bir araçtır. Geçmiş döneme ait bir inanç, yaşam biçimi bazen mevcut sosyal ortama aktarılarak yinelenir. Bu durumda edebî anlatılar, içerik olarak eski edebî üretimlerle bağlantılıdır ve onlardan izler taşır. Bu geçişi sağlayan ise bir ulusun ortak bilinçaltıdır, değerler aktarımın meydana getirdiği bir düşünsel organik bağdır. Bu bağ sayesinde geçmişte var olan bir anlatının benzeri modern kültürde yenilenmiş olarak yeniden ortaya çıkar. Bunun yanı sıra ortak geçmişe sahip olan ve aynı kültürün mensubu olan kardeş topluluklar birbirlerinden farklı coğrafyada, farklı zamanlarda aynı inanç unsurlarını ve motifleri taşıyan benzer anlatılar ortaya koyabilmektedir.

Bu çalışmada ortak geçmişi olan ve aynı kültüre, Türk kültürüne, sahip olan iki kardeş topluluğa ait iki anlatı ortak motifler açısından değerlendirilecektir. Bu anlatılardan biri Yaşar Kemal'in bir halk anlatısını edebî boyuta taşıdığı Alageyik Efsanesi adlı eseri, diğeri ise Kırgız Türklerine ait olan ve sözlü ortamda teşekkül eden Kococaş Destanı'dır. Türklerin avcılık ve toplayıcılık dönemine ait inançlarının merkezde yer aldığı bu anlatılar, bu dönemde öne çıkan geyik/kayberen kültü etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda her iki anlatıda da yer alan ortak epizot ve motifler tespit edilmiştir. Bu ortaklığı sağlayan her iki Türk boyunun da kültürel anlamda aynı kaynaktan doğmaları, aynı kültürün farklı coğrafyalardaki görüngüleri olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Metinler arasılık, Geyik Kültü, Alageyik Efsanesi, Kococaş Destanı.

ABSTRACT

COMMON ELEMENTS İN THE LEGEND ALAGEYİK AND KOCOCAŞ EPICS

Literature from the past up to the present day from the value judgments of the society, the perception of life and their beliefs in their world hosts the content. In this regard, literature is a tool that enables the transfer of Culture. That belong to the past period, a belief, a way of life, sometimes when it is transferred to the current social environment is repeated. In this case, literary narratives, as a literary production have been associated with the old content, and carry traces of them. These texts provides the transition between the collective consciousness of a nation that is under the transfer of intellectual values caused by an organic bond. This bond that exists in modern culture as renewed in the past through a narrative similar occurs again. In addition, has a common background and the same culture at different times in different regions from each other, brothers who are members of communities of faith bearing the same motifs and similar elements of narratives can reveal.

In this study, a common history and culture, Turkish culture, with the two brothers belonging to the community two of the common motif of narrative texts. will be evaluated in terms of. One dimension of this narrative that carries the legend of a folk literary narrative of Yaşar Kemal entitled The fallow deer, and the other that belongs to the Kyrgyz Turks and Kococas that are present in the oral environment is epic. Beliefs that the Turks belong to the period of hunting and gathering, which is located in the center of this narrative, this period featured in the deer/is centered around the cult of the loser. In this context, narratives and motifs that are common to both episodes have been identified. This partnership in which both of Turkish tribes in the cultural sense, born from the same source, the same culture in different geographies of the phenomena that they are.

KeywordsComparative Literature, İntertextuality, Gazelle Cult, Alageyik Legend, Kococaş Epos.